

Шевченко В.М.

к.пед.н., ст..н.сп., старший науковий співробітник лабораторії сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, м.Київ

ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДРУЧНИКІВ З ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

У статті автор характеризує дидактико-методичні особливості підручників з предметно-практичного навчання для дітей з порушеннями слуху. Автор зазначає, що шкільні підручники відіграють важливу роль у навчально-виховному процесі і є одними з основних засобів передачі знань. У них викладаються основи знань на рівні сучасних досягнень науки і культури відповідно до освітніх стандартів і програм. Підручник є важливим засобом самовдосконалення учнів, формування їх картини світу. Важливе місце в початковій ланці навчання дітей з порушеннями слуху займає підручник з предметно-практичного навчання. Предметно-практична діяльність дітей є основою, на якій здійснюється багатоплановий розвиток дитини з порушенням слуху, базою для навчання інших предметів. Воно є першим етапом трудового навчання. Також автор наголошує на основних проблемах сучасних підручників та шляхах їх розв'язання.

Ключові слова: шкільні підручники; порушення слуху; предметно-практичне навчання; реформування національної системи освіти.

Освітні реформи, які відбуваються в Україні, стосуються оновлення змісту освіти, а разом з цим і модернізації підручників. Визначною подією в цьому контексті став Саміт тисячоліття ООН (вересень 2000 р.), на якому країни-члени, зокрема і Україна, затвердили «Цілі розвитку тисячоліття ООН». Важливим складником послідовної роботи ООН в Україні є реформування національної системи освіти. Вона орієнтується на перехід до демократичного процесу навчання. Одними з перших, при цьому, зазнають змін навчальні програми і підручники [6, режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents>].

Розгляд будь-яких теоретичних проблем шкільного підручника неможливий без чіткого уявлення про його педагогічну цільову приналежність. У шкільному підручнику не може бути нічого випадкового, того, що цілеспрямовано не слугувало б вирішенню певних навчально-виховних завдань, які стоять перед школою, не допомагало б вчителю в реалізації цих завдань.

Сучасний шкільний підручник, реалізуючи зміст освіти, покликаний систематизувати та інтегрувати відомості, отримані учнями з різних каналів масової інформації. Він об'єднує навколо себе всі інші шкільні книги (навчальні посібники, популярну наукову літературу, обов'язкову і додаткову художню літературу тощо) і засоби навчання (наочні посібники, дидактичні матеріали, тексти тощо), координує роботу учнів з ними [3, 4].

Шкільні підручники відіграють важливу роль у навчально-виховному процесі та є одними з основних засобів передачі знань. Вони відіграють далеко не останню роль в розвитку в учнів уміння, навичок і бажання самостійно здобувати, застосовувати і примножувати знання, отримані в процесі навчання. Окрім освітньої функції підручники мають і виховну роль [8, 51].

Питанням вивчення проблем підручників займалися М. Тимошик, Т. Крайнікова, З. Сікорська, О. Василець, К. Приходченко, О. Телехова, О. Тесленко та інші.

Шкільний підручник – це спеціальна книга, у якій викладаються основи знань на рівні сучасних досягнень науки і культури, відповідно до освітніх стандартів і програм.

Підручник є важливим засобом самовдосконалення учня, формування його картини світу.

В основі побудови підручника лежать загально дидактичні принципи, зокрема, науковості, систематичності й послідовності, наступності й перспективності, зв'язку теорії з практикою, наочності, доступності, свідомості та ін., що забезпечує процес навчання й успішного засвоєння учнями навчального матеріалу, формування мовленнєвих умінь і навичок. Принципи виступають не ізольовано, а в органічному взаємозв'язку, доповнюючи й зумовлюючи один одного [7, 32].

Важливим елементом в навчальному процесі дітей початкової ланки з порушеннями слуху є предметно-практичне навчання.

Предметно-практичне навчання (ППН) - це спеціальний навчальний предмет, введений в курс підготовчого і 1-4 класів для вирішення розвиваючих, виховних, навчальних і корекційних завдань у спеціальних школах. ППН передбачає цілеспрямований загальний і мовленнєвий розвиток школярів з порушеннями слуху, що створює основу для успішного оволодіння дітьми навчальним матеріалом. Це нова система початкової освіти з опорою на предметно-практичну діяльність самих дітей та безпосередній вплив учнів на предмети зовнішнього світу з метою їх виготовлення, перетворення, створення макетів, моделей. Ця діяльність дітей є основою, на якій здійснюється багатоплановий розвиток дитини з порушенням слуху та є базою для навчання інших предметів.

Введення в педагогічний процес різних видів предметно-практичної діяльності учнів вносить докорінні позитивні зміни в характер їх педагогічного процесу і його результати. Предметно-практична діяльність забезпечує активність та самостійність дітей у процесі навчання.

Потрібно констатувати, що за часи незалежності України підручники з предметно-практичного навчання для глухих дітей не друкувались. Відповідно до цього, підручники з ППН мають орієнтуватися на сучасний зміст освіти, відповідати йому та оновленій навчальній програмі. Згідно з навчальною програмою, у підручник мають бути закладені всі аспекти предметно-практичної діяльності, зазначені у ній.

Перед ППН як навчальним предметом стоять наступні завдання:

- формування в учнів життєвих понять, які стануть опорою для засвоєння наукових понять, якими діти будуть оволодівати в середніх і старших класах;
- розвиток психічних процесів глухих учнів і, в першу чергу, їх мислення;
- розвиток словесного мовлення учнів як засобу спілкування і мислення;
- виховання позитивних якостей особистості дитини;
- формування трудових умінь і навичок.

Предметно-практичне навчання створює сприятливі умови для розв'язання всіх цих завдань. Кожен рік змінюється питома вага видів діяльності, ускладнюється характер роботи при використанні тих самих видів діяльності. Предметно-практична діяльність дітей є основою, на якій здійснюється багатоплановий розвиток дитини з порушенням слуху, базою для навчання інших предметів. Воно є першим етапом трудового навчання. В процесі предметно-практичної діяльності діти з порушенням слуху отримують знання про різні матеріали та їх властивості, навчаються правильно користуватися інструментами, оволодівають прийомами обробки різних матеріалів, ознайомлюються з основами організації праці.

На уроках ППН учні займаються різними видами предметно-практичної діяльності: ліпленням, аплікацією, моделюванням і конструюванням, макетуванням та ін. В процесі виготовлення виробів діти дізнаються про навколишній світ, у них виробляються різноманітні вміння і навички, формується мовна діяльність. Словесна мова організовує працю дітей і є не лише засобом, а й метою навчання. Формування мовленнєвих умінь, конкретного мовного матеріалу, розпочате на уроках ППН, триває на уроках розвитку мовлення, читання і в процесі вивчення інших навчальних

дисциплін. У свою чергу, робота над мовним матеріалом уроків розвитку мовлення переходять на уроки ППН. Ефективність і якість навчання забезпечується чітким дотриманням принципу зв'язку ППН з мовним розвитком дітей, цілеспрямованою планомірною реалізацією принципу комунікації при навчанні не лише усного, але і письмового та монологічного мовлення [4, 8].

Уроки предметно-практичного навчання - одна з найоригінальніших і специфічних організаційних форм навчання мови в комунікативно-діяльній системі. Кінцева мета цих уроків - викликати потребу в словесній мові, цілеспрямовано ставлячи дитину в умови колективно-спільної предметно-практичної діяльності, яка організовується за допомогою мовної регуляції або вчителем, або самими учнями. Саме уроки ППН створюють для дітей найбільш сприятливі умови для оволодіння словесною мовою, забезпечуючи реалізацію провідного принципу даної системи - зв'язку мовного розвитку з діяльністю.

Умовою формування мовленнєвих умінь стають мовні ситуації, які виникають у спеціально організованій колективній предметно-практичній діяльності учнів і забезпечують мотивоване вживання мовних конструкцій [5, 6]. Колективна робота підвищує роль вчителя в керівництві навчальною діяльністю учнів, в організації їх мовного спілкування. Він повинен так організувати діяльність дітей з виготовлення об'єктів, щоб вони були змушені постійно спілкуватися з ним та один з одним. Для цього необхідно, щоб праця мала загальну мету, колективний характер виконання, розподіл обов'язків між виконавцями, загальну відповідальність за результат, виробничу залежність учнів один від одного. На уроках предметно-практичного навчання використовуються різні форми організації діяльності дітей: робота вчителя зі всіма дітьми, робота з «маленьким вчителем», робота бригадами, робота парами, індивідуальна робота учнів. Кожна форма організації діяльності має свою мету та використовується для вирішення певного навчального завдання [1, 94].

Формування і розвиток мовленнєвих умінь відбувається в природних, мотивованих умовах, в результаті чого діти починають відчувати і усвідомлювати значимість мовних контактів. Учні виконують різні види робіт: малюють, роблять аплікації, макети, будують, ліплять, складають мозаїку; складають схеми, таблиці, діаграми і т.п.; при цьому всі види діяльності відразу опосередковуються словом. Практика спільної предметної діяльності на цих уроках нерозривно пов'язана з практикою спілкування в різних організаційних формах. В результаті навчання у школярів формуються практичні знання і вміння - мовні, інтелектуальні, ручні [5, 6].

Вибір певної форми організації роботи залежить від мети уроку, його змісту та мовного матеріалу, який повинен бути на ньому засвоєний.

У процесі ППН діти набувають вміння виконувати наступні дії:

- виокремлювати об'єкт діяльності з його основними ознаками, будовою, функціональним призначенням;
- уявляти і описувати середовище проживання і спосіб життя тварин, місце зростання рослин;
- розуміти призначення інструментів і матеріалів, способи діяльності з ними;
- планувати порядок виконання дій, відбирати необхідні матеріали та інструменти відповідно до мети і плану роботи;
- координувати і коригувати в процесі виконання свої дії з роботою товаришів;
- давати і виконувати доручення;
- допомагати іншим і приймати їх допомогу;
- якісно, чітко і в запланований час виконувати кожен етап роботи;
- критично оцінювати результати роботи (своєї і товаришів) [4, 9].

На таких уроках досягається певна послідовність засвоєння змістовної сторони мови, яка може бути співвіднесена з процесом розвитку дитячої мови в нормі. Так, діти з порушенням слуху спочатку опановують вимовою за наслідуванням, потім словотвором за аналогією і, нарешті, самостійним конструюванням словесних форм мовлення. Поряд з цим ППН впливає на розвиток лексико-граматичної сторони мовлення, розвиток діалогічного мовлення. У природних і спеціально створюваних ситуаціях відбувається мотивоване впізнавання та засвоєння дітьми нових слів і їх значень, які пояснюються та уточнюються в процесі діяльності з подальшим їх самостійним вживанням. На уроках ППН закладаються основи засвоєння учнями зв'язного мовлення в його основній комунікативній функції, що сприяє аналогічній роботі, яка відбувається на уроках української мови [5, 11].

Оволодіння діалогічною мовою також відбувається на цих уроках: діти легко засвоюють такі форми як звернення до співрозмовника, розуміння та виконання різних доручень, вираз прохань і побажань, повідомлення про свою роботу, питання і відповіді на них. У процесі ППН діти з порушенням слуху опановують основними граматичними категоріями мови у практиці спілкування, а багаторазовість вживання різних форм забезпечує їх засвоєння. Разом з тим, вони освоюють варіативні синтаксичні конструкції і навчаються їх видозміні. Уроки ППН створюють сприятливі умови і для розвитку пізнавальної діяльності дітей. Компенсації недоліків взаємодії зорового і кінестетичного аналізаторів сприяє ліплення, складання візерунків з мозаїки, обведення контурів за шаблоном. На уроках розвивається також дотик учнів, для цього використовуються ігрові прийоми - відгадування предмета, захованого в мішечку, визначення на дотик особливостей матеріалу та ін. [4, 27].

Практичні дії з предметами за словесними вказівками дають дітям можливість наочно усвідомити взаємозв'язок між мовою і діяльністю, спонукають їх до виконання спочатку елементарних, потім більш складних розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації) з подальшим їх засвоєнням. Опора на словесну мову дозволяє учням виділяти частини, властивості та якості предметів, розпізнавати суттєві і несуттєві ознаки, будувати узагальнення. Предметно-практична діяльність допомагає дотримуватися одночасного розвитку розумових операцій аналізу і синтезу та опановувати такими складними операціями, як узагальнення і класифікація. Різноманітність видів діяльності на таких уроках створює умови для довільного запам'ятовування наочного матеріалу. Особливе значення для розвитку образної пам'яті мають види робіт, які передбачають перехід від практичних дій до уявних, коли учні мають по пам'яті оперувати образами відсутніх предметів. Це сприяє розвитку словесної пам'яті глухих дітей і його особливість у тому, що слова і фрази не завчаються формально. Їх мимовільне запам'ятовування обумовлено організацією уроків: нові слова і мовні конструкції запам'ятовуються в результаті багаторазового повторення одних і тих же об'єктів та дій у процесі діяльності. Розвиток творчої уяви в процесі ППН пов'язаний зі створенням і видозміною образів предметів та явищ на основі їх творчої переробки. Починаючи з I класу, діти виготовляють вироби з пластиліну, аплікації та макети за словесним описом задуманих виробів. Надалі вони переходять до такої роботи вже без опори на словесний опис, а лише за поданням. Процес подібного відтворення вимагає творчої переробки уявлень пам'яті і вільного оперування ними [2, 18].

Специфічна структура уроків ППН включає в себе: етап підготовки до роботи (план, заявка, роздача матеріалу); етап виготовлення предмета; підведення підсумків (звіт про роботу, оцінка результатів), домашнє завдання.

Корекційна спрямованість предметно-практичної діяльності проявляється в роботі з формування життєвих понять. Відбувається поліпшення знань з загальноосвітніх предметів, діти опановують матеріалом у великому обсязі, міцніше засвоюють його. Включення в урок предметно-практичної діяльності створює потребу

в знаннях і, що дуже важливо, сприяє виробленню вміння ними користуватися. Заняття дітей предметно-практичною діяльністю змінюють характер їх навчальної праці. Замість отримання знань в готовому вигляді учні добувають їх, наприклад, під час конструювання, яке організовує і направляє вчитель. В процесі роботи у дітей з'являється активна аналітико-синтетична діяльність, яка значно полегшується за рахунок того, що і аналіз і синтез виявляються матеріалізовані, здійснюваними за допомогою рук учня [4, 34].

Варто зазначити, що предметно-практична діяльність як окремий навчальний предмет - предметно-практичне навчання, перетворила весь навчально-виховний процес, підсиливши його корекційний характер за рахунок введення нових засобів, методів, форм навчання та за рахунок зміни змісту навчання і характеру засвоєння знань.

Отже, предметно-практична діяльність - це спеціальні уроки, які мають інтегрований характер і мають вирішальний вплив на весь навчально-виховний процес. Підручники з предметно-практичного навчання відіграють важливу роль в розвитку дітей з порушенням слуху, оскільки сприяють підвищенню рівня та якості підготовки учнів до життя і праці в сучасному суспільстві.

Проведений науковий пошук не вичерпує всіх питань означеної проблеми. Перспективи подальшого дослідження пов'язані з ускладненням функціонального навантаження шкільного підручника, пошуку ефективних засобів підвищення функціональної активності кожного його компонента.

Література:

1 Зикеев А.Г. Навчання учнів підготовчого, I-IV класів школи глухих: російська мова та предметно-практичне навчання. Посібник для вчителя / А.Г. Зикеев, Н.А. Морєва, Т.В. Нестерович та ін. - М.: Освіта, 1984. - С. 94.

2 Зиков С.А. Розвиток глухих учнів - основа вдосконалення їх спеціального навчання / С.А. Зиков. - Дефектологія. - № 3. - 1997. - С. 18.

3 Мадзігон В.М. Підручник нового покоління: яким йому бути / Мадзігон В.М. // Підручник XXI століття. - 2003. - № 1-4. - С. 4.

4 Марциновська Є.Н. Основи предметно-практичного навчання глухих школярів / Є.Н. Марциновська. - М., 1985. - С. 8-9, 27, 34.

5 Марциновська Є.Н., Нестерович Т.В., Зикова Т.С. Уроки предметно-практичного навчання в школі глухих / Є.Н. Марциновська. - М., 2002. - С. 6, 11.

6 Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс] / Президент України. - Офіційне Інтернет-представництво Президента України, 2004. - Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/>.

7 Савченко О.Я. Нова доба шкільної освіти / О.Я. Савченко // Підручник XXI століття. - 2003. - № 1-4. - С. 32.

8 Трубачева С.І. Роль шкільного підручника у формуванні загальнонавчальних компетентностей учнів / С.І. Трубачева // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / редкол. - К.: Пед. думка, 2009. - Вип. 9. - С. 51.

В.Н. Шевченко

Дидактико-методические особенности учебников предметно-практического обучения для детей с нарушениями слуха

В статье автор характеризует дидактико-методические особенности учебников по предметно-практическому обучению детей с нарушениями слуха. Автор отмечает, что школьные учебники играют важную роль в учебно-воспитательном процессе и являются одними из основных средств передачи знаний. В них излагаются основы знаний на уровне современных достижений науки и культуры в соответствии с образовательными стандартами и программами. Учебник является важным

средством самосовершенствования учащихся, формирования их картины мира. Важное место в начальном звене обучения детей с нарушениями слуха занимает учебник по предметно-практическому обучению. Предметно-практическая деятельность детей является основой, на которой осуществляется многоплановое развитие ребенка с нарушением слуха, базой для обучения другим предметам. Оно является первым этапом трудового обучения. Также автор отмечает основные проблемы современных учебников и пути их решения.

Ключевые слова: школьные учебники; нарушение слуха; предметно-практическое обучение; реформирование национальной системы образования.

Volodymyr Shevchenko
Didactic And Methodological Features Textbooksubject-Practical Training For Hearing-Impaired Children

The article describes the didactic and methodological features of textbooks on the subject and practical education for children with hearing impairment. The author notes that textbooks play an important role in the educational process. They are one of the main means of transmission of knowledge. They are taught basic knowledge to modern science and culture. They meet educational standards and programs. The textbook is an important means of self-improvement students form their world view. An important link in elementary education of children with hearing takes textbook on the subject and practical training. Subject-practical activity of children is the foundation on which the multi-faceted development of children with hearing impairment. It is the basis for learning other subjects. Subject-practical training is the first stage of labor studies.

Subject-practical corrective training should focus. Correction orientation manifested in the formation of life concepts. Introduction to the learning process of object-practical activity marked improvement of knowledge on general subjects. Children master the material in a large volume, stronger than his master. Inclusion in object-lesson practice creates the need for knowledge and promotes the development of skills to use them. Do children subject-practitioners alter the nature of their academic work.

Also the author emphasizes the basic problems of modern textbooks and solutions.

Keywords: school textbooks; hearing loss; subject-practical training; reforming the national education system

References:

1. Zykeev, A.G. (1984). *Navchannya uchniv pidgotovchogo, I-IV klasiv shkoly` gluhykh: rosijaska mova ta predmetno-praktychne navchannya* [Pre-education of students in 1-4 classes (special school for deaf pupil)]. Moscow: Osvita.
2. Zykov, S.A. (1997). *Rozvytok hlukhykh uchniv - osnova vdoskonalennya yikh spetsialnoho navchannia* [The development of deaf students - the basis of improving special education]. *Defektolohiia*, 3, 18.
3. Madzihon, V.M. (2003). *Pidruchnyk novoho pokolinnya: yakym yomu buty.* [New generation textbook: How it ought to be]. *Textbook of XXI century*, 1–4, 4.
4. Martsynovska, Y.N. (1985). *Osnovy predmetno-praktychnoho navchannya hlukhykh shkolyariv* [Basics of object-practical education of deaf students]. Moscow.
5. Martsynovska, Y.N., Nesterovych, T.V., & Zykova, T.S. (2002). *Uroky predmetno-praktychnoho navchannya v shkoli hlukhykh* [Subject-practical lessons in schools for deaf students]. Moscow.
6. Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 17 kvitnya 2002 r. # 347/2002 (2004). On National Doctrine of education: President's of Ukraine decree, dated April 17 2002. № 347/2002 New era of school education. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/dotsuments/>.
7. Savchenko, O.Y. (2003). *Nova doba shkilnoi osvity* [New era of school education]. *Textbook of XXI century*, 1–4, 32.

8. Trubacheva, S.I. (2009). Rol shkilnoho pidruchnyka u formuvanni zahalnonavchalnykh kompetentnostei uchniv [The role of the textbook in shaping general educational competencies of students]. In *Problemy suchasnoho pidrucnyka: Vol. 9* (p. 51). Kyiv: Pedahohichna dumka.

УДК: [159.922.762:616.89 – 008.454 – 053.6]:37.015.3

Шипелік Т.В.

аспірантка лабораторії олігофренопедагогіки

Інституту спеціальної педагогіки НАПН

України, м. Київ

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ З ГАРМОНІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ З ЛЕГКОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

У статті обґрунтовано теоретичні аспекти та методичні прийоми корекційно-розвивальної програми «Гармонізація розвитку підлітків з легкою розумовою відсталістю за допомогою творчого мислення». Представлено трикомпонентну модель програми для вирішення питань гармонізації розвитку підлітків зазначеної категорії. Для підвищення ефективності коректувальної роботи програма передбачає два етапи. Окремо наголошено на важливості поєднання різних видів психологічної корекції. Експериментально доведено позитивний вплив дельфінотерапії на психічні процеси у дітей, а саме на особистісний розвиток. Рекомендовано впровадження корекційно-розвивальної програми у практику роботи психологів і педагогів під час навчально-виховного процесу.

Ключові слова: психологічне здоров'я; гармонізація розвитку; легка розумова відсталість; корекційно-розвивальна програма; казкотерапія; дельфінотерапія; «аристотелівське мислення»; творче мислення.

Мета статті: представити теоретичні аспекти побудови корекційно-розвивальної програми з гармонізації розвитку підлітків з легкою розумовою відсталістю віком 14-15 років.

Постановка проблеми. Попри те, що перші уявлення про психічне здоров'я виникли близько 5 тис. років тому, його критерії до цього часу залишаються не чітко визначеними та потребують уточнення. Відсутність вичерпного наукового визначення як психіки так і здоров'я на сьогоднішній день стимулює пошук критеріїв психічного здоров'я з позиції різних підходів. У психології відповісти на питання про психічно здорову особистість намагаються за допомогою поняття про нормативний розвиток, а саме уявлень про середньостатистичну норму, соціальну норму, культурну норму, адаптивну норму, медичну норму. Гуманістична психологія здорової особистості представляє за допомогою концепції гармонійно розвиненої особистості. Гармонія – основа оптимального функціонування психіки. Психологічний рівень здоров'я на думку авторитетів гуманістичної психології (Ш.Бюлер, А.Маслоу, Р.Мей, Г.Олпорт, К.Роджерс) пов'язаний з феноменами щастя й добробуту. Креативність, оптимізм, активність, прагнення до досконалості, цілеспрямованість – найбільш цінні якості особистості, які сприяють оптимальному її розвитку, успішності в соціумі й максимальному прояву індивідуальності. Проте у підлітків з легким ступенем розумової відсталості ці особистісні якості не можуть достатньою мірою виявитися без спеціальних розвиваючих психолого-педагогічних програм та зусиль багатьох фахівців.

Виклад основного матеріалу. Серед особливостей особистісного розвитку підлітків з легкою розумовою відсталістю психіатри виділяють уповільнення розвитку мовлення й тонкої моторики; бідність словникового запасу; обмеженість емоційного